

Aneta Romanowska
PWSZ w Zamościu
anetkar14@gmail.com

Współczesna polityka Federacji Rosyjskiej w obszarze „bliskiej zagranicy”

Contemporary Russian Federation Policy in the „Near Abroad”

Streszczenie:

Federacja Rosyjska postrzega przestrzeń poradziecką jako obszar „bliskiej zagranicy” i własną strefę wpływów. W sferze deklaratywnej i praktycznej dąży do zachowania dominującej roli politycznej i gospodarczej w państwach należących do tego obszaru. Dotyczy to zwłaszcza Ukrainy i Mołdawii oraz państw Kaukazu Południowego. Polityka Federacji Rosyjskiej jest determinowana historycznie i geopolitycznie. Państwa te stanowią również przedmiot potencjalnego zainteresowania Unii Europejskiej, co przyczynia się do wykreowania pola rywalizacji tych dwóch podmiotów stosunków międzynarodowych.

Słowa kluczowe: „bliska zagranica”, Federacja Rosyjska, Unia Europejska, Partnerstwo Wschodnie, Ukraina, Mołdawia, Kaukaz

Summary:

Russian Federation sees post-Soviet space as both an area “near abroad”, and its own sphere of influence. It strives to preserve the dominant political and economic role in countries belonging to the area. This applies especially to Ukraine, Moldova and South Caucasus countries. Russian Federation policy is determined historically and geopolitically. These countries are also the subject of potential interest of the European Union which contributes to the creation of a field of rivalry in international relations.

Keywords: “near abroad”, Russian Federation, European Union, Eastern Partnership, Ukraine, Moldova, Caucasus

1. Uwagi wstępne

Federacja Rosyjska, ze względu na swoje położenie, potencjał demograficzny, ekonomiczny i polityczny, jest państwem odgrywającym niezwykle ważną rolę na arenie międzynarodowej i aspirującym do roli mocarstwowej na kontynencie europejskim oraz na świecie¹. Ogromne znaczenie w realizacji powyższego założenia mają państwa z obszaru tzw. „bliskiej zagranicy”, z którymi Rosja powiązana jest zarówno historycznie, gospodarczo jak i kulturowo. Federacja Rosyjska, mając ulokowane swoje interesy w tym obszarze, stara się utrzymać w nim pozycję lidera oraz swoje wpływy niezmiennie od momentu rozpadu ZSRR. Dokonujące się przeobrażenia systemu międzynarodowego, jakie miały miejsce po rozpadzie Związku Radzieckiego, poskutkowały pojawieniem się nowych graczy w omawianym obszarze, co sprawiło, że Rosja stopniowo utraciła swoje wpływy w europejskiej części „bliskiej zagranicy” na rzecz państw zachodnich. Decydenci z Rosji, podobnie jak i rosyjskie społeczeństwo, mając w pamięci potęgę dawnego ZSRR, dążą do jej odbudowy, starając się doprowadzić do ponownej integracji państw tego obszaru. Zadanie to utrudnia obecność podmiotów zachodnich, starających się zapobiec odbudowie i rozprzestrzenianiu się rosyjskich wpływów, tym samym dążąc do zahamowania imperialnych ambicji Rosji. Fakt ten w dużej mierze wpływa na kształt rosyjskiej polityki i determinuje jej działania wobec poszczególnych państw omawianego obszaru. W geopolitycznej rywalizacji z Zachodem, stawką stała się własna strefa wpływów, która dla Rosji jest ważnym elementem mającym umożliwić jej powrót do dawnej potęgi.

2. Koncepcje i założenia polityki Federacji Rosyjskiej

Od rozpadu ZSRR w 1991 roku, Rosja prowadzi aktywną politykę wobec państw zajmujących swoje miejsce w rosyjskiej koncepcji „bliskiej zagranicy”. Termin ten określa obszar szczególnych interesów Rosji, obejmujący państwa wchodzące w przeszłości w skład Związku Radzieckiego, które po rozpadzie ZSRR, Rosja uznała za swoją strefę wpływów². W ramach „bliskiej zagranicy” Rosja nieoficjalnie zastrzega sobie prawo do wyznaczania kierunków polityki wewnętrznej i zagranicznej tych państw zgodnie ze swoją racją stanu oraz dąży do zachowania kontroli na tym obszarze jako siła dominująca. To jak ważne

¹ R. A. Smentek, *Podstawowe koncepcje polityki zagranicznej Rosji i jej priorytety*, www.stosunki.pl/?q=content/podstawowe-koncepcje-polityki-zagranicznej-rosji-i-jej-priorytety, [odczyt: 13.07.2014].

² www.politykaglobalna.pl/wiedza/bliska-zagranica/, [odczyt: 13.07.2014].

znaczenie mają dla Rosji tereny posowieckie, rosyjscy decydenci podkreślali niemalże zaraz po rozpadzie Związku Radzieckiego. Przykładem tego jest wystąpienie ówczesnego prezydenta Rosji, Borysa Jelcyna, który 28 lutego 1993 r. stwierdził, że Federacja Rosyjska posiada „żywotne interesy” w omawianym regionie i apelował do ONZ o przyznanie Rosji szczególnych uprawnień w obszarze „bliskiej zagranicy”, mających umożliwić Rosji realizację roli gwaranta pokoju i stabilności w regionie³. Także w pierwszych dokumentach państwowych, widnieją zapisy dotyczące roli byłych republik radzieckich w polityce Rosji.

W początkowym okresie istnienia Federacji Rosyjskiej, ówczesne władze państwowe postrzegały omawiany obszar jako część własnego państwa oraz wyrażały przekonanie o nieuchronności reintegracji obszaru poradzieckiego. Dowodzi tego cytat pochodzący z dokumentu „Strategia dla Rosji”, opracowanego przez Radę ds. Polityki Zagranicznej i Obronnej: *„Jest rzeczą oczywistą, że największe wyzwania dla bezpieczeństwa Rosji powstają wewnątrz kraju, tzn. na obszarach b. ZSRR”*⁴. Również w poszczególnych koncepcjach polityki zagranicznej Rosji, mimo iż na przestrzeni lat ulegały zmianom i aktualizacjom, pojawiał się wątek umacniania pozycji Rosji obszarze posowieckim, przy czym w każdej kolejnej był on coraz bardziej akcentowany. Najnowsza „Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej”, podpisana przez obecnego prezydenta Władimira Putina 12 lutego 2013 roku, także kładzie nacisk na budowanie strefy wpływów na obszarze poradzieckim oraz podkreśla priorytetowość relacji z krajami obszaru postsowieckiego. Rosja domaga się w niej również poszanowania rosyjskiej strefy wpływów na obszarze WNP. Dodatkowo w dokumencie mocniej podkreślona została konieczność regionalnej integracji, której istotnym elementem miało być utworzenie Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej (Unii Eurazjatyckiej), mającej odegrać kluczową rolę w zintegrowaniu byłych republik radzieckich, co przełożyłoby się na odbudowę i umocnienie pozycji Rosji w obszarze uważanym za swoją strefę wpływów⁵. W kontekście regionalnej integracji uwagę zwraca również fakt wyszczególnienia w tymże dokumencie jednego z państw „bliskiej zagranicy” – Ukrainy. Państwo zostało wyróżnione jako priorytetowy partner w tworzeniu struktur integracyjnych na obszarze posowieckim⁶.

³ K. Gołaś, *Ewolucja polityki Rosji wobec WNP*, geopolityka.net/ewolucja-polityki-rosji-wobec-wnp/, [odczyt: 13.07.2014].

⁴ Tamże.

⁵ W. Rodkiewicz, *Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, opublikowano: 20.02.2013, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-02-20/koncepcja-polityki-zagranicznej-federacji-rosyjskiej, [odczyt: 13.07.2014].

⁶ Tamże.

Szczególne znaczenie obszaru poradzieckiego w polityce Federacji Rosyjskiej jest związane przede wszystkim z dążeniami Rosji do wzmacniania swojej pozycji w relacjach międzynarodowych⁷. Cel ten uznany jest przez Rosję za priorytetowy, a państwa „bliskiej zagranicy” odgrywają znaczącą rolę w jego realizacji. Silna obecność Federacji Rosyjskiej w przestrzeni poradzieckiej uznawana jest za jeden z kluczowych czynników umożliwiających Rosji utrzymanie statusu mocarstwa, dlatego Rosji tak bardzo zależy na odbudowie i umocnieniu swoich wpływów na tym obszarze. Jak zauważył Kamil Gołaś, istotny jest tu aspekt psychologiczny i rola tradycji Imperium Rosyjskiego, połączona z bliskością „dawnych kolonii” rosyjskich. Podkreśla również, że jest to sytuacja całkowicie odmienna od innych imperiów kolonialnych, gdzie występowała znaczna odległość geograficzna między metropolią a terytoriami zależnymi, dlatego też Rosji trudno jest się pogodzić z utratą dawnych terenów⁸. Również wizja zajmowania dominującej pozycji w światowej polityce energetycznej determinuje działania Rosji w państwach bliskiej zagranicy, przy czym w tej kwestii najważniejsze znaczenie dla Federacji Rosyjskiej mają państwa regionu kaukaskiego, kaspijskiego oraz środkowoazjatyckiego. Rosja chcąc stać się mocarstwem energetycznym musi zapewnić sobie kontrolę nad kaspijskimi zasobami ropy naftowej i gazu ziemnego lub przynajmniej nad ewentualnymi trasami ich przesyłu⁹.

Oprócz tego, państwa z obszaru poradzieckiego postrzegane są przez Federację Rosyjską przez pryzmat bezpieczeństwa na terytorium Rosji. Państwa te traktowane są przez Rosję jako strefa buforowa oddzielająca jej terytorium od niebezpiecznych zjawisk międzynarodowych, takich jak chociażby terroryzm. Dodatkowo, istotne znaczenie w kontekście bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej ma Kaukaz Południowy, który oprócz tego, że wraz z pozostałymi państwami „bliskiej zagranicy” tworzy strefę buforową, jest też bezpośrednio związany z utrzymaniem bezpieczeństwa w granicach samej Rosji - utrata wpływów na Kaukazie Południowym utrudni Rosji kontrolę nad Kaukazem Północnym, leżącym w jej granicach. Wszystkie wyżej wymienione elementy sprawiają, że państwa poradzieckie stanowią pierwszoplanowy kierunek w polityce rosyjskiej, co zostało potwierdzone w ostatnim dokumencie dotyczącym polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej. Rosja podejmuje więc przeróżne działania, aby umocnić swoją pozycję w tym kluczowym dla niej ob-

⁷ P. Kmieciak, *Wspólnota Niepodległych Państw jako instrument dominacji Rosji*, www.nowastrategia.org.pl/wspolnota-niepodleglych-panstw-instrument-dominacji-rosji/, [odczyt: 15.09.2014].

⁸ K. Gołaś, *Region Kaukazu w polityce Federacji Rosyjskiej. Wybrane aspekty*, geopolityka.net/region-kaukazu-w-polityce-federacji-rosyjskiej/, [odczyt: 14.09.2014].

⁹ K. Gołaś, *Ewolucja polityki Rosji wobec WNP*, geopolityka.net/ewolucja-polityki-rosji-wobec-wnp/, [odczyt: 14.09.2014].

szarze, jednak nie jest to łatwe zadanie. Przyczyną problemów stał się fakt, iż państwami należącymi do „bliskiej zagranicy” zaczął interesować się również świat zachodni. Przede wszystkim Unia Europejska zainteresowana jest nawiązaniem bliższej współpracy z państwami byłego Związku Radzieckiego, gdyż po rozszerzeniu z 2004 i 2007 roku państwa z obszaru „bliskiej zagranicy” były już nie tylko sąsiadami Federacji Rosyjskiej, ale również stały się najbliższymi sąsiadami UE, przez co Unia stara się mieć wpływ na sytuację w sąsiednich państwach. Z najnowszej koncepcji polityki zagranicznej Rosji wynika, że rosyjskie elity władzy uważają Zachód za istotne źródło rosnącej destabilizacji systemu międzynarodowego. Rosja jest przekonana, że Zachód przy pomocy nowych technologii politycznych – „miękkiej siły” – ingeruje w życie polityczne suwerennych państw i manipulując świadomością społeczną tak mas, jak i elit dąży do narzucenia im swojego modelu politycznego i społecznego, co ma skutkować „wyrwaniem” państw regionu spod wpływów rosyjskich¹⁰. Taka sytuacja poważnie zagraża interesom Rosji w tym obszarze i uniemożliwia jej realizację priorytetowych założeń, dlatego też rosyjska polityka prowadzona wobec tych państw jest przede wszystkim odpowiedzią na poczynania Zachodu w regionie i w pierwszej kolejności ma na celu wyparcie zachodnich graczy z przestrzeni poradzieckiej.

3. Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy i Mołdawii

Ukraina i Mołdawia są to państwa, których terytoria usytuowane są między dwoma potężnymi podmiotami – Unią Europejską i Federacją Rosyjską. Tworzą one obszar wspólnego sąsiedztwa tych dwóch podmiotów co sprawia, że nie tylko Rosja, ale również Unia Europejska ma zlokalizowane swoje interesy na tym obszarze, które stara się zrealizować. Konsekwencją tego jest wzrost aktywności UE w obszarze wspólnego sąsiedztwa, co utrudnia Rosji prowadzenie własnej polityki i realizację obranych celów. Z powodu wzmożonej unijnej aktywności w obszarze „bliskiej zagranicy”, poszczególne państwa zaczęły dążyć do zacieśnienia współpracy z unijnymi partnerami, odwracając się tym samym od Rosji i doprowadzając do częściowej utraty rosyjskich wpływów na wspomnianym obszarze. Dalsze osłabianie pozycji Federacji Rosyjskiej jest dla tego państwa nie do zaakceptowania, dlatego Rosja stara się odbudować swoją pozycję przy użyciu wszelkich dostępnych jej środków. Działania Federacji Rosyjskiej, podejmowane wobec państw „bliskiej zagranicy”, opierają się przede

¹⁰ W. Rodkiewicz, *Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-02-20/koncepcja-polityki-zagranicznej-federacji-rosyjskiej, [odczyt: 14.09.2014].

wszystkim na polityce siły. W ostatnim czasie agresywne działania ze strony Rosji skierowane zostały przede wszystkim do Ukrainy i Mołdawii. Dzieje się tak, ponieważ te państwa są najbardziej zorientowane na współpracę z Zachodem i prowadzą zaawansowane działania na rzecz zacieśniania i dalszego rozwijania tej kooperacji, co dla Rosji jest nie do przyjęcia. Aby zapobiec dalszemu rozwojowi niekorzystnej dla Federacji Rosyjskiej sytuacji, Rosja wobec Ukrainy i Mołdawii posługuje się przede wszystkim szantażem ekonomicznym, a w ostatnim okresie także środkami militarnymi. Instrumenty swojej polityki Rosja zaprezentowała w okresie poprzedzającym szczyt Partnerstwa Wschodniego w Wilnie w 2013 roku. Podczas wspomnianego szczytu miało dojść do parafowania umowy stowarzyszeniowej m. in. z Mołdawią i podpisania takiej umowy z Ukrainą. Gdyby do tego doszło, oznaczałoby to porażkę polityki zagranicznej Rosji prowadzonej w tym obszarze i zaprzepaszczenie szans na realizację priorytetowych celów, dlatego też Rosja starała się nie dopuścić do pogłębiania współpracy między UE a poszczególnymi państwami.

Ukraina jest państwem, które ze względu na swoją wielkość i potencjał demograficzny stanowi nieodłączny element w rosyjskich koncepcjach odbudowy mocarstwowej pozycji Rosji. Jednocześnie jest to państwo najbardziej zaawansowane w negocjacjach z Unią Europejską, dlatego też przed szczytem Partnerstwa stała się głównym celem ataków ze strony rosyjskiej. Pierwszym dotkliwym krokiem poczynionym ze strony Rosji w kierunku Ukrainy było wprowadzenie blokady ukraińskich towarów na rosyjskiej granicy, w dniach 14 – 20 sierpnia 2013 roku¹¹. Ukraińscy eksporterzy zostali wówczas zaliczeni do grupy ryzyka, co sprawiło, że na granicy rosyjsko - ukraińskiej towary wwożone z Ukrainy były poddawane pełnej kontroli, łącznie z wyładunkiem, sprawdzeniem oraz ponownym załadunkiem¹². Blokada miała zademonstrować jak zbliżenie Ukrainy z UE może odbić się na relacjach ukraińsko – rosyjskich. Rosja wysłała w ten sposób sygnał ostrzegawczy w kierunku Ukrainy, wskazujący, że podpisanie umowy z UE spowoduje znaczące ograniczenie dostępu ukraińskiej produkcji na rynek rosyjski¹³. Po zakończeniu blokady, Rosja zapowiedziała Ukrainie możliwość zerwania porozumienia dotyczącego strefy wolnego handlu w ramach WNP, jeśli zdecyduje się ona na podpisanie

¹¹ A. Wierzbowska – Miazga, *Rosyjska ofensywa przed wileńskim szczytem Partnerstwa Wschodniego*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2013-10-01/rosyjska-ofensywa-przed-wilenskim-szczytem-partnerstwa, [odczyt: 17.09.2014].

¹² www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1037315,Media-Rosja-wprowadzila-blokade-handlowa-dla-Ukrainy-Wsparcie-dla-Janukowycza, [odczyt: 17.09.2014].

¹³ W. Konończuk, *Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i implikacje*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-27/ukraina-rezygnuje-z-podpisania-umowy-stowarzyszeniowej-w-wilnie, [odczyt: 17.09.2014].

umowy stowarzyszeniowej¹⁴. Oprócz tego, Eurazjatycka Komisja Gospodarcza ogłosiła projekt dokumentu wprowadzającego zasady ochrony rynków Unii Celnej przed towarami z państw integrujących się z innymi obszarami gospodarczymi¹⁵. Rosjanie zagrozili również zerwaniem współpracy z ukraińskim przemysłem lotniczym przy produkcji samolotów transportowych An – 124 Ruslan, co byłoby kłopotliwe, gdyż na towary przemysłu maszynowego ciężko byłoby szybko znaleźć inny rynek zbytu¹⁶. Poruszona została też kwestia ceł pobieranych przez Ukrainę od dostaw z Rosji dla stacjonującej na ukraińskim terytorium rosyjskiej Floty Czarnomorskiej. Tu Federacja Rosyjska zasugerowała władzom ukraińskim, że niesłusznie jej zdaniem pobrane opłaty, uzna za dług państwowy Ukrainy¹⁷. Dodatkowo Rosjanie zaczęli blokować negocjacje w sprawie obniżek cen rosyjskiego gazu dla Ukrainy, a 10 września 2013 roku Rosja ogłosiła, że od roku 2014 rezygnuje z użytkowania ukraińskiego poligonu NITKA, za co w 2012 roku Ukraina dostała prawie 1,4 mln USD¹⁸.

Oprócz nakładania kolejnych sankcji, strona rosyjska roztaczała przed Ukrainą również perspektywę korzyści, jakie odniosłaby ona włączając się w proces proponowanej przez Rosję integracji euroazjatyckiej, która ma być sposobem na odbudowę rosyjskich wpływów w regionie „bliskiej zagranicy”. Federacja Rosyjska zapewniała, że w ramach struktur integracyjnych cena gazu dla Ukrainy kształtowałaby się na tym samym poziomie co cena gazu dla Białorusi, a więc byłaby nawet do trzech razy niższa niż obecnie¹⁹. Zapowiedziana została także możliwość zniesienia ceł eksportowych na ropę, co w połączeniu z obniżką cen gazu oraz preferencjami handlowymi wynikającymi z członkostwa w Unii Celnej miałyby przynieść Ukrainie 11–12 mld USD zysków rocznie²⁰. W konsekwencji zaostrzenia rosyjskiej polityki doszło do zapąpienia ukraińskiego eksportu, a sama Ukraina znalazła się w poważnych kłopotach finansowych i gospodarczych, co skłoniło ją do wstrzymania przygotowań stowarzyszeniowych z UE i zwrócenia się w kierunku Rosji. Reorientacja ukraińskiej polityki zagranicznej z kierunku prozachodniego na prorosyjski nie

¹⁴ Tamże.

¹⁵ A. Wierzbowska – Miazga, *Rosyjska ofensywa przed wileńskim szczytem Partnerstwa Wschodniego*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2013-10-01/rosyjska-ofensywa-przed-wilenskim-szczytem-partnerstwa, [odczyt: 17.09.2014].

¹⁶ T. Iwańczuk, A. Wierzbowska – Miazga, *Rosja przeciwdziała zbliżeniu Ukrainy z Unią Europejską*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-08-28/rosja-przeciwdziala-zblizeniu-ukrainy-z-unia-europejska, [odczyt: 17.09.2014].

¹⁷ A. Wierzbowska – Miazga, *Rosyjska ofensywa przed wileńskim szczytem Partnerstwa Wschodniego*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2013-10-01/rosyjska-ofensywa-przed-wilenskim-szczytem-partnerstwa, [odczyt: 17.09.2014].

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

trwała jednak długo. Decyzja o wstrzymaniu przygotowań do stowarzyszenia z UE wywołała protesty obywateli, a następnie zamieszki w Kijowie oraz innych miastach, które zakończyły się obaleniem prezydentury Wiktora Janukowycza i powołaniem proeuropejskiego rządu Arsenija Jaceniuka, co skierowało Ukrainę ponownie w kierunku europejskim. Na taki zwrot wydarzeń Rosja zareagowała gwałtownie i bardzo agresywnie - na terytorium Ukrainy pojawiły się „zielone ludziki”²¹, niedługo potem doszło do zajęcia i aneksji Krymu, a we wschodnich regionach Ukrainy prorosyjscy separatyści wszczęli rebelię przeciwko władzom w Kijowie, które w niedługim czasie przybrały formę zbrojnego konfliktu między Ukrainą a Rosją. Dodatkowo i tak już napiętą sytuację w regionie komplikował fakt, że Rosja zaczęła udzielać wsparcia separatystom dążącym do opanowania wschodnich regionów Ukrainy, co prowadziło do dalszej eskalacji konfliktu, którego do dziś nie udało się zażegnać.

Również w przypadku Mołdawii, w celu pokrzyżowania jej planów zacieśniania relacji z Unią Europejską, Rosja wprowadziła dotkliwe sankcje. Zanim jednak Federacja Rosyjska poczyniła pierwsze kroki w tym kierunku, wicepremier oraz specjalny przedstawiciel ds. Naddniestrza ostrzegł wcześniej, że decyzja Mołdawii o podpisaniu umowy stowarzyszeniowej z UE doprowadzi do rewizji umów zawartych między tym krajem a Rosją, utrudni eksport mołdawskich towarów, może poskutkować problemami w dostawach gazu oraz ograniczeniami dla mołdawskich imigrantów zarobkowych, a także odbije się negatywnie na uregulowaniu problemu Naddniestrza²². Ostrzeżenia ze strony rosyjskiej nie przyniosły jednak zamierzonego rezultatu, dlatego Rosja zaczęła podejmować konkretne działania. Na początek, rosyjski urząd sanitarny wprowadził embargo na mołdawskie wyroby alkoholowe obowiązujące od 11 września 2013 roku²³. Z powodu zamknięcia rosyjskiego rynku, na który trafia około 30% produkcji wina, mołdawscy producenci ponieśli straty szacowane nawet na blisko 5 mln USD miesięcznie²⁴. Służby sanitarne Rosji zaczęły również zgłaszać zastrzeżenia do mołdawskich owoców, co poskutkowało rozszerzeniem embarga na większość owoców i warzyw pochodzących z tego kraju. Był to ogromny cios, o czym świadczy fakt, że 2013 roku z Mołdawii na rosyjski rynek trafiało od 70 do 90% owoców²⁵.

²¹ Wspecjalizowane oddziały rosyjskich żołnierzy w mundurach bez oznaczeń.

²² A. Wierzbowska – Miazga, *Rosyjska ofensywa przed wileńskim szczytem Partnerstwa Wschodniego*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2013-10-01/rosyjska-ofensywa-przed-wilenskim-szczytem-partnerstwa, [odczyt: 18.09.2014].

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

²⁵ M. Gąsior, *FAQ Mołdawia. 5 dowodów na to że na tym państwie zaciska się rosyjska pętla*, natemat.pl/117377-faq-moldawia-5-dowodow-ze-nad-tym-panstwem-zaciska-sie-rosyjska-petla, [odczyt: 18.09.2014].

Kolejnym rosyjskim instrumentem oddziaływania stały się dostawy gazu z Federacji Rosyjskiej. W tej kwestii Mołdawia ma poważny problem, gdyż państwo to w całości jest zależne od importu gazu z Rosji. Rosjanie od trzech lat zwlekają z podpisaniem długoterminowej umowy na dostawy gazu, co jest interpretowane przez ekspertów jako konsekwencja zacieśniania współpracy i podpisania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską²⁶. Federacja Rosyjska wykorzystuje w swoich działaniach także kwestię Naddniestrza. Naddniestrze od dawna jest dla Mołdawii regionem problemowym, po krótkiej wojnie w 1992 roku oderwało się od Mołdawii ogłaszając autonomię. Istotny jest również fakt, że Naddniestrze już kilkakrotnie postulowało o włączenie do Rosji, co jednak spotykało się z rosyjską odmową, gdyż region ten jest traktowany jako wygodne narzędzie do wywierania wpływu na Mołdawię²⁷. Przed wspomnianym szczytem Partnerstwa, Rosja wzmocniła też swą obecność ekspercką i inwestycyjną w tym regionie, tworząc sobie dogodny grunt pod dalsze działania²⁸. Słychać było również wypowiedzi rosyjskich polityków sugerujące, że związanie się Mołdawii z Unią Europejską ostatecznie przekreśli szanse na ponowne przyłączenie Naddniestrza do Mołdawii²⁹. Należy też dodać, że a terenach stacjonują rosyjskie wojska, co samo w sobie stwarza klimat niepewności, a dodatkowo, po referendum na Krymie, parlament Naddniestrza oficjalnie poprosił posłów Dumy, by przy modyfikowaniu ustawodawstwa stworzyli możliwość aneksji republiki³⁰. Instrumentem nacisku na Mołdawię stał się też region Gagauzji. Można domniemywać, że to za sprawą działań Rosji, w Gagauzji, będącej autonomicznym regionem Mołdawii, sił nabrała inicjatywa przeprowadzenia referendum w sprawie odrębnego statusu Gagauzji oraz integracji z UE lub Unią Celną. Inicjatywa referendum od początku była popierana przez Rosję, natomiast przez władze Mołdawii od początku była uznawana za nielegalną. Wyniki referendum, które było nieuznawane przez władze Mołdawii, pokazały ogromne poparcie mieszkańców regionu zarówno dla integracji z Unią Celną i współpracy z Rosją, jak i dla Ustawy o odroczo-
nym statusie Gagauzji, zakładającej utworzenie Republiki Gagauskiej, gdyby Mołdawia utraciła swoją suwerenność³¹.

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

²⁹ wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/klopoty-moldawii-na-drozdze-do-ue-z-powodu-polityki-rosji/m9n93, [odczyt: 18.09.2014].

³⁰ M. Gąsior, FAQ Mołdawia. 5 dowodów na to że na tym państwie zaciska się rosyjska pętla, natemat.pl/117377-faq-moldawia-5-dowodow-ze-nad-tym-panstwem-zaciska-sie-rosyjska-petla, [odczyt: 18.09.2014].

³¹ K. Całus, Gagauzja: rosnący separatyzm w Mołdawii?, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-03-10/gagauzja-rosnacy-separatyzm-w-moldawii, [odczyt: 19.09.2014].

4. Polityka Federacji Rosyjskiej w regionie Kaukazu

Do obszaru „bliskiej zagranicy” zaliczają się także państwa kaukaskie – Gruzja, Armenia i Azerbejdżan. Podobnie jak Ukraina i Mołdawia, należą one do wspólnego sąsiedztwa Rosji i Unii Europejskiej, a oprócz tego tworzą one region o istotnym znaczeniu geostrategicznym związanym z transportem surowców energetycznych. Kaukaz Południowy jest niezwykle atrakcyjnym regionem, co przekłada się to na wzmożone zainteresowanie Zachodu tym obszarem. Rosja jest tym faktem poważnie zaniepokojona, dlatego stara się nie dopuścić do zacieśniania relacji państw regionu z Unią Europejską i doprowadzić do tego, aby państwa Kaukazu Południowego wyraźnie opowiedziały się za współpracą z Rosją. Rosyjska polityka w regionie Kaukazu, podobnie jak wobec Ukrainy i Mołdawii, oparta jest w większym stopniu na wywieraniu presji i nacisków niż na stosowaniu zachęt. Istotnym instrumentem rosyjskiej polityki w tym regionie są „zamrożone konflikty”. Do najważniejszych z nich można zaliczyć ormiańsko – azerski spór o Górski Karabach, abchasko – gruziński o status Abchazji oraz osetyjsko – gruziński konflikt o status Osetii Południowej. We wszystkich wymienionych sporach swoją obecność zaznacza Rosja, przy czym jej aktywność wyraża się przede wszystkim w prowadzeniu mediacji między stronami konfliktu, udziale wojsk rosyjskich w siłach pokojowych oraz oficjalnym bądź nieoficjalnym udzielaniu wsparcia jednej lub obu stronom konfliktu³². Działania Rosji nie są przypadkowe, jej aktywność w poszczególnych konfliktach związana jest nie tylko z zapewnieniem bezpieczeństwa wewnątrz rosyjskich granic, ale też ma zapewnić Federacji Rosyjskiej takie rozwiązanie konfliktów, dzięki któremu Rosja w każdej chwili będzie mogła odnieść się do nich i wykorzystać je do realizacji własnych celów. Taka polityka może budzić pewne kontrowersje, gdyż w zapewnieniu bezpieczeństwa Rosji na pewno pomogłaby stabilizacja regionu i rozwiązanie konfliktów, jednak mimo to Rosja nie dąży do ich rozwiązania, a tylko utrzymuje je w stanie „zamrożenia”, dzięki czemu są one wygodnymi instrumentami rosyjskiej polityki i jednocześnie środkami nacisku na poszczególne państwa.

W relacjach z Armenią, najważniejszym instrumentem polityki Rosji jest ormiańsko – azerski konflikt o Górski Karabach. Już od samego początku Federacja Rosyjska obecna była w tle tego konfliktu, początkowo rozdając broń obu stronom konfliktu, a potem udzielając wyraźnego poparcia Armenii. Uważa się, że to przede wszystkim dzięki rosyjskiemu wsparciu Ormianom udało

³² K. Gołaś, *Region Kaukazu w polityce Federacji Rosyjskiej. Wybrane aspekty*, geopolityka.net/region-kaukazu-w-polityce-federacji-rosyjskiej/, [odczyt: 19.09.2014].

się wyjść zwycięsko z omawianej konfrontacji, w rękach ormiańskich znalazło się w rezultacie ok. 20 % terytorium Azerbejdżanu³³.

Oprócz udzielania wsparcia, Federacja Rosyjska wypracowała również stanowisko, w którym nie opowiada się jednoznacznie za przynależnością enklawy do Azerbejdżanu, ani za przyznaniem Ormianom prawa do samostanowienia. To dodatkowo utrudnia rozwiązanie konfliktu, przez co jest on ciągle wygodnym instrumentem nacisku, po który Rosja w razie potrzeby może w każdej chwili sięgnąć. Konsekwencją tak prowadzonej polityki jest fakt, że kwestia statusu i przynależności Górskiego Karabachu pozostaje do dziś nierozstrzygnięta. Daje to Rosji możliwość wykorzystywania tego faktu zarówno w relacjach z Armenią jak i z Azerbejdżanem, w celu realizacji własnych interesów. Argument ten został ostatnio wykorzystany przez Rosję w stosunku do Armenii, przed szczytem Partnerstwa Wschodniego w Wilnie. Armenia, podobnie jak Ukraina, Mołdawia i Gruzja, na wspomnianym szczycie miała potwierdzić swój proeuropejski kurs. Federacja Rosyjska wykorzystując swoją pozycję faktycznego gwaranta bezpieczeństwa Armenii, będącej w konflikcie z Azerbejdżanem, wykorzystwała zaistniały konflikt, starając się wywrzeć nacisk w celu niedopuszczenia do parafowania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską. Aby ten cel osiągnąć, Rosja zajmująca do tej pory stanowisko proarmenjskie w ormiańsko – azerskim konflikcie, zaczęła sugerować możliwość zmiany dotychczasowej polityki. Niepokojący dla Armenii stał się fakt, że prezydent Rosji, 13 sierpnia 2013 roku (po raz pierwszy od siedmiu lat) odwiedził Baku. Dodatkowo w tym samym czasie nagłośniona została sprawa realizowania rosyjskich kontraktów na sprzedaż uzbrojenia do Azerbejdżanu, na łączną kwotę około 4 mld USD, co tylko spotęgowało niepokój i obawy Armenii w sprawie zmiany rosyjskiego stanowiska we wspomnianym konflikcie³⁴.

Oprócz wspomnianego konfliktu, Federacja Rosyjska wykorzystuje również dominującą pozycję w strategicznych gałęziach armeńskiej gospodarki, w tym w sektorze energetycznym, transporcie czy telekomunikacji³⁵. W lipcu 2013 roku strona rosyjska zintensyfikowała presję gospodarczą wobec Armenii - Rosyjski Gazprom, kontrolujący armeńską spółkę gazową ArmRosGazprom, ogłosił podwyżkę cen gazu o 50% dla odbiorców indywidualnych w Armenii, co wzmogło niezadowolenie społeczne. Jednocześnie Rosja zaczęła sugerować możliwość powrotu do niższych cen gazu, ale tylko w przypadku przystąpienia

³³ Tamże.

³⁴ S. Ananicz, *Armenia odwraca się od UE*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-09-04/armenia-odwraca-sie-od-ue, [odczyt: 22.09.2014].

³⁵ Tamże.

nia Armenii do Unii Celnej, co wiązało się z rezygnacją ze stowarzyszenia z Unią Europejską³⁶.

Dużo większy problem Federacja Rosyjska ma z Gruzją, która od momentu rozpadu ZSRR konsekwentnie dąży do uniezależnienia się od Rosji i wyraża chęć integrowania się ze strukturami zachodnimi – Unią Europejską, a w jeszcze większym stopniu z NATO. Jednocześnie Gruzja spośród wszystkich państw Zakaukazia najbardziej kontestuje rosyjską politykę w regionie. Rosja nie może sobie na to pozwolić, dlatego od samego początku jej strategicznym planem jest utrzymanie Gruzji we własnej strefie wpływów, poprzez utrudnianie jakichkolwiek gruzińskich działań zmierzających do integracji z Zachodem. Tu najważniejszymi instrumentami, służącymi do wywierania presji na Gruzję są występujące w regionie separatyzm i tzw. „zamrożone konflikty”. Ruchy separatystyczne zostały w przeszłości wykorzystane przez Rosję w celu uniemożliwienia przystąpienia Gruzji do NATO, czego konsekwencją była tzw. „wojna pięciodniowa”, która toczyła się między Gruzją a Rosją w dniach 7 – 12 sierpnia 2008 roku. Przed wybuchem konfliktu, państwa członkowskie NATO uzgodniły na szczycie w Bukareszcie, że w przyszłości Gruzja i Ukraina będą mogły wstąpić do organizacji i jednocześnie nadały im status państw kandydujących³⁷. Oznaczało to kolejną porażkę Rosji na arenie międzynarodowej (poprzednia związana była z uznaniem przez Zachód niepodległości Kosowa, mimo wyraźnego protestu Rosji). Dodatkowo Gruzja zaczęła dążyć do uporządkowania sytuacji w separatystycznym regionie Osetii Południowej, co byłoby mile widziane przy ewentualnym jej przystąpieniu do NATO oraz rozpoczęła ćwiczenia wojskowe we współpracy z USA, czego skutkiem była obecność amerykańskich żołnierzy w tym państwie. Wydarzenia te eksponowały słabnącą pozycję Rosji na arenie międzynarodowej, dlatego też Federacja Rosyjska zdecydowała się na nasilenie prowadzonych przez siebie działań. Wyrazem zaostrenia sytuacji było zestrzelenie gruzińskiego samolotu bezzałogowego nad Abchazją, dokonane przez rosyjskiego myśliwca w kwietniu 2008 roku³⁸.

Rosja odpowiedziała też na amerykańsko – gruzińskie ćwiczenia wojskowe, organizując na Północnym Kaukazie własne manewry „Kaukaz 2008”, w które zaangażowanych było osiem tysięcy żołnierzy i siedem-

³⁶ A. Wierzbowska – Miazga, *Rosyjska ofensywa przed wileńskim szczytem Partnerstwa Wschodniego*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2013-10-01/rosyjska-ofensywa-przed-wilenskim-szczytem-partnerstwa, [odczyt: 23.09.2014].

³⁷ D. Brząkiewicz, *Wojna rosyjsko – gruzińska*, geopolityka.org/analizy/438-wojna-rosyjsko-gruzinska?lang=pl, [odczyt: 23.09.2014].

³⁸ Tamże.

set pojazdów, a niewielka odległość do granicy z Gruzją umożliwiła przetrzymanie części wojsk do Osetii Północnej³⁹. Po licznych prowokacjach ze strony osetyjskiej, Gruzja zdecydowała się na uporządkowanie sytuacji w separatystycznej Osetii przy pomocy działań militarnych, które ostatecznie rozpoczęły konflikt. W odpowiedzi na gruziński atak Rosja skierowała swoje wojska do Osetii, które po wyparciu Gruzynów z parapaństwa, wkroczyły na teren „właściwej” Gruzji⁴⁰. Wybuch konfliktu umożliwił Rosji osiągnięcie założonego celu, którym było niedopuszczenie Gruzji do wstąpienia do NATO – po tym wydarzeniu, członkostwo Gruzji przez długi czas nawet nie było dyskutowane, a prezydent Saakaszwili, dzięki rosyjskiej propagandzie, został objęty ostracyzmem na arenie międzynarodowej⁴¹. Dodatkowo Rosja utrzymała separatystyczne regiony w swojej strefie wpływów oraz umocniła swoją pozycję na arenie międzynarodowej, a sam konflikt odbił się echem wśród pozostałych państw poradzieckich sprawiając, że żadne z nich nie miało odwagi podjąć się konfrontacji z Rosją⁴².

Również przykład konfliktu abchasko – gruzińskiego doskonale prezentuje w jaki sposób Rosja potrafi wykorzystać zaistniałe spory i występujące w regionie separatyzmu do realizacji własnych interesów. Już od samego początku zaistniałego sporu Rosja wspierała separatystów z Abchazji, m. in. przez przekazywanie im uzbrojenia i sprzętu czy dostarczanie informacji wywiadowczych, co miało zmusić Gruzję do ustępstw⁴³. Poprzez swoje działania, znacząco przyczyniła się do sukcesów Abchazji, doprowadzając do sytuacji w której ówczesny prezydent Gruzji E. Szewardnadze, zmuszony możliwością upadku państwa, wystosował do Rosji apel o pomoc w zaprowadzeniu porządku w państwie⁴⁴. Rosja zaprzestając udzielania pomocy separatystom doprowadziła do stabilizacji w państwie, oczekując w zamian przystąpienia Gruzji do WNP i wyrażenia zgody na obecność militarną na jej terytorium. Gruzijski zwrot ku Rosji nie był jednak ostateczny, w późniejszym okresie doszło do reorientacji polityki zagranicznej Gruzji w kierunku zachodnim, dlatego też Rosja ponownie zaczęła wspierać abchaskich separatystów. Federacja Rosyjska zdaje sobie sprawę, że nieuregulowany status konfliktu osłabia władze w Tbilisi

³⁹ Tamże.

⁴⁰ W. Górecki, *Obrotowy przyczółek*, „Nowa Europa Wschodnia”, 2012 nr 2, s. 75, www.new.org.pl/downloadmagazine.php?f=new_2_2012_072_obrotowy_przyczolek.pdf, [odczyt: 23.09.2014].

⁴¹ Tamże, s. 76.

⁴² D. Brązkiewicz, *Wojna rosyjsko – gruzińska*, geopolityka.org/analizy/438-wojna-rosyjsko-gruzinska?lang=pl, [odczyt: 23.09.2014].

⁴³ I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec państw Zakaukazia*, w: *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, T. Kapuśniak, Lublin 2008, s. 259.

⁴⁴ Tamże.

i utrudnia kontakty ze strukturami zachodnimi, na których Gruzji tak bardzo zależy, dlatego podobnie jak w przypadku Armenii, nie dąży do jego rozwiązania, a wręcz przeciwnie – w razie potrzeby wzmacnia napięcie. Obecnie Rosja nadal wspiera finansowo oraz militarnie Abchazję oraz Osetię. Ponadto masowo przyznaje się obywatelstwo rosyjskie mieszkańcom zbuntowanych republik, a dodatkowo ich mieszkańcy nie potrzebują wiz na wjazd do Rosji.

Oprócz „szachowania” wspomnianym konfliktem, Federacja Rosyjska dąży również do tego, aby uzależnić Gruzję gospodarczo, przez co byłaby bardziej podatna na rosyjskie działania i „sugestie”. Poskutkowało to wprowadzeniem w 2006 roku embarga na import win i wody mineralnej z Gruzji, które tłumaczone było niespełnieniem standardów sanitarnych obowiązujących w Rosji⁴⁵. O tym, że była to decyzja czysto polityczna, świadczy fakt, że te same wina zostały dopuszczone do sprzedaży na rynkach europejskich, gdzie jakość produktów podlega bardziej rygorystycznej kontroli⁴⁶. Ten krok ze strony rosyjskiej nie był jednak postawiony w dobrą stronę. Mimo że embargo początkowo silnie uderzyło w gruzińskich producentów (przed jego wprowadzeniem do Rosji trafiało około 75% całego eksportu win z Gruzji), to w następnych latach weszli oni na nowe rynki i zaczęli odrabiać poniesione straty⁴⁷. Warto dodać, że po zmianie gruzińskiego rządu na nieco bardziej prorosyjski (rząd Bidziny Iwaniszwilego), Rosja zapowiedziała zniesienie nałożonego embarga, co faktycznie miało miejsce w 2013 roku. Istotny pozostaje jednak fakt, że obecnie gruzińskie wina trafiają do ponad 50 krajów, a Gruzini przez ten czas dodatkowo wzmocnili swoją pozycję na rynkach m. in. Ukrainy, Białorusi i Kazachstanu oraz zmienili strukturę eksportu wina (producenci, którzy wcześniej byli nastawieni na sprzedaż dużej ilości tańszych win do Rosji, obecnie sprzedają na rynku UE i USA wina droższe), w związku z czym eksperci szacują, że eksport do Rosji nie osiągnie już tak wysokiego poziomu jak przed nałożeniem embarga, co może mieć dla Rosji skutki uboczne w postaci wzrostu niezależności producentów z Gruzji od rosyjskiego rynku zbytu⁴⁸.

⁴⁵ www.niezalezna.pl/37030-moskwa-znosi-embargo-wobec-gruzji, [odczyt: 23.09.2014].

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże.

5. Uwagi końcowe

„Bliska zagranica” jest obszarem priorytetowym w polityce zagranicznej prowadzonej przez Federację Rosyjską, co jest regularnie podkreślane w poszczególnych dokumentach państwowych wypracowywanych na przestrzeni lat, a wraz z powstawaniem kolejnych coraz mocniej akcentowane. Rosja uważa, że odzyskanie dominującej roli w obszarze byłego Związku Radzieckiego jest niezbędne do odbudowy jej wielkomocarstwowej pozycji. Zadanie to jednak starają się utrudnić gracze zachodni, którzy po rozpadzie ZSRR zaczęli coraz mocniej zaznaczać swoją obecność w obszarze poradzieckim. Sprawilo to, że obszar ten stał się polem rywalizacji Federacji Rosyjskiej i Zachodu, w której to Rosja prezentuje się jako twardy i nieugięty gracz. Wynika to przede wszystkim z determinacji w obronie swoich „żywotnych interesów”, które w dłuższym okresie dominują nad interesami innych państw⁴⁹.

Polityka Federacji Rosyjskiej prowadzona w obszarze „bliskiej zagranicy” opiera się przede wszystkim na tradycyjnej polityce siły i nacisku. Rosja wykorzystuje swoją dominującą pozycję w regionie do wywierania presji wobec państw „bliskiej zagranicy”, a znając ich potrzeby i dostrzegając ich „słabe punkty”, może zastosować szeroki wachlarz instrumentów oddziaływania dobranych indywidualnie do sytuacji każdego z poszczególnych państw. Do najczęściej wykorzystywanych możliwości wywierania wpływu należą formy szantażu i nacisku, zarówno politycznego, jak i ekonomicznego, oraz występujące w regionie antagonizmy i ruchy separatystyczne będące źródłem „zamrożonych konfliktów”. Wykorzystywanie występujących zaszłości jest dowodem na to, że w rosyjskiej polityce zagranicznej wciąż żywa jest zasada „*divide et impera*”. Rosja ma świadomość tego, że państwa niestabilne są bardziej podatne na manipulacje i stara się to wykorzystać na swoją korzyść. Mimo tego, że Rosja w swojej polityce sięga po „ciężkie argumenty”, to jej działania nie zawsze przynoszą zamierzone efekty. O ile w przypadku Armenii udało się osiągnąć zamierzony cel – Armenia zrezygnowała z pogłębiania współpracy z UE i zdecydowała o wstąpieniu do Unii Celnej, o tyle w przypadku Ukrainy, Mołdawii i Gruzji nie udało się tego osiągnąć i państwa te, pomimo problemów które funduje im Rosja, podpisały umowy stowarzyszeniowe i nadal dążą do współpracy z Zachodem. Nie należy się jednak spodziewać, że Rosja łatwo zrezygnuje z „bliskiej zagranicy”, wręcz przeciwnie – można przypuszczać, że obecność Zachodu będzie dodatkowym

⁴⁹ www.skubi.net/bielen.html, [odczyt: 23.09.2014].

motorem napędowym Rosji do podejmowania działań będących alternatywą dla inicjatyw zachodnich i pozwalających Rosji na utrzymanie pozycji lidera w omawianym obszarze.